

Tudománnyal a természet védelméért – Sterbetz István Emlékszoba

BAJZÁTH Judit¹, KATUS Magdolna & TURCSÁNYI Eszter

Magyar Természettudományi Múzeum, 1083 Budapest, Ludovika tér 2–6.

¹E-mail: bajzath@nhmus.hu

Összefoglalás – A kamarakiállítás dr. Sterbetz Istvánnak, a Magyar Madártani Intézet nyugalmazott igazgatójának, a hazai madártan és természetvédelem korszakos alakjának állít emléket. A kiállítást a Múzeum szorosán együttműködve Sterbetz István lányával, Sterbetz Katalinnal állította össze, a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság megbízásából. A helyszín a dévaványai Réhelyi Látogatóközpont. A kiállítás végigkíséri munkásságát. Sterbetz István számára a természet megismerése, megőrkítése, védelme és gondozása egyet jelentett az emberi hivatással. Sokoldalú, összetett látásmódú személyiség volt. Egyszerre volt tudós, vadgazda, fotográfus, ismeretterjesztő, író és mindenekelőtt gyakorlati természetvédelmi szakember. Nem tudta és nem is akarta elválasztani egymástól ezeket a szakmákat. Emellett vallotta azt is, hogy mindezt az értéket változatos módon közzé kell tenni, meg kell ismertetni mindenkivel. Sokoldalú tevékenysége révén a kortársak és az utódok tiszteletét és szeretetét egyaránt kivívta.

A kiállítás megvalósítása is tükrözi a sokoldalúságot, a hagyományos vitrines bemutatási mód mellett, multimédiás eszközön fotóalbum veszi végig Sterbetz István életútját. A róla készült riport- és portréfilmen megelevenedik színes személyisége. Az egyszerű játékok a legkisebkek számára is emlékeztetést teszik e szobányi tárlatot.

Kulcsszavak – kiállítás, életmű, tudásmegosztás, Alföld, tűzokvédelem

BEVEZETÉS

A Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatósága 2014-ben megbízta az MTM-et, hogy a Dévaványai Réhelyi Látogatóközpontban készítse el a Sterbetz István Emlékszoba kiállítási forgatókönyvét és magát a kiállítást is. A nemzeti park legfontosabb kiállításrendezési szempontja az volt, hogy az emlékszoba tükrözze Sterbetz István összetett személyiségét. Célcsoportként nemcsak a szakmai látogatókat jelölték meg, hanem a látogatóközpont közönségének javát adó iskolás csoportokat is.

A tervezést és a forgatókönyvírást kutatómunka előzte meg, mely igyekezett feltárni a tudós-természetvédő munkáját és motivációit. A rendelkezésre álló írásos dokumentumok, fényképek mellett nagy segítséget jelentettek lányának,

Sterbetz Katalinnak és munkatársainak, tanítványainak visszaemlékezései is. Legjobban mégis önéletrajzi ihletésű, saját tapasztalatait leíró, konklúzióit összegyűjtő írásaiból és a maga által készített fekete-fehér természetfotókból ismerhető meg Sterbetz István. Hosszú és kalandos utat tett meg életében, de mindig ugyanoda érkezett vissza, az alföldi pusztába. Szenvedélyes hűsége a Dél-Alföld iránt a teljes életpályáját végigkísérte (1. ábra).

A KIÁLLÍTÁS ÜZENETE

Sterbetz István (1924–2012) neve összeforrt a hazai természetvédelemmel, a tűzokmen-téssel, a madártannal és a pusztáról szóló írásaival. Számára a természet megismerése, megörökítése, védelme és gondozása egyet jelentett az emberi hivatással. Sokoldalú, ösz-szetett látásmódú személyiség volt. Egyszerre volt tudós, vadgazda, fotográfus, ismeretterjesztő, író és mindenekelőtt gyakorlati természetvédelmi szakember. Nem tudta és nem is akarta elválasztani egy-mástól ezeket a szakmákat.

Élő múzeumoknak nevezte azokat a területeket, amelyek még őrizték az „ember oktan vagy elkerülhetetlen környezetrombolása elől megmentett természet értékeket” (STERBETZ István: Élő múzeumok). Azt vallotta, hogy az ember által átalakított természeti környezetet csak a megismeréssel, az alkalmazott ökológia módszereivel, emberi gondoskodással lehet fenntartani, megőrizni. De vallotta azt is, hogy mindezt az értéket változatos módon közzé kell tenni, meg kell ismertetni mindenkivel, mert „valamennyien egy egészségesebb, egy őszintébb, emberibb életformára” vágyunk (STERBETZ István: Élő múzeumok). Jövő-be mutató szemléletét a jelen igazolja.

A kiállítás üzenete tehát maga az életpálya, mely példaként áll a jelen és jövő természettel foglalkozó tudósai és gyakorlati szakemberei előtt egyaránt. A kiállítás igyekezett megfogni és bemutatni ezt a sokoldalú életpályát úgy, hogy a látogató megérezze Sterbetz István összetett személyiségét és a benne rejlő tudatosságot, elkötelezettséget a természet védelme iránt.

Az iskoláskorú gyerekek nyelvére lefordítani ezt a témát, kihívást jelentett. Ebben az MTM gazdag tapasztalata és kiállításrendezési módszertana sokat segített. Mít üzen a kiállítás a diákoknak? A természet változatos, a sokféleség meg-

1. ábra. Sterbetz István portréja
Fig. 1. Portrait of István Sterbetz

ismerhető, a tudás pedig hasznos, mivel a tudásunk által tudjuk megóvni ezt a változatosságot. Ez a tudás pedig mindenki számára elérhető. A megismerés nem feltétlenül unalmas tanulás, hanem sok-sok játékkal élménnyé alakítható át.

A KIÁLLÍTÁS SZAKMAI ÉS BEMUTATÁSI KONCEPCIÓJA, FELÉPÍTÉSE

A kiállításrendezés nehéz műfaja az „emlékszoba” kialakítása, mivel könnyen az „unalmas” bemutatót érhetjük el vele. Jelen esetben azonban Sterbetz István izgalmas személyisége biztosította, hogy kialakuljon a megfelelő szakmai és bemutatósi koncepció.

Sterbetz István életművének fő jellemvonása, hogy nem választotta ketté a tudományt, azaz az elméletet a gyakorlattól; hogy számára a terepi tapasztalatokból leszűrt tudományos összeggések újra hasznosítható tudássá és gyakorlattá váltak. Megszerzett ismereteit többféle formában is megosztotta: cikket írt, fényképezett, népszerű könyvet írt, előadásokat tartott és megalapozta a Dél-Alföld gyakorlati természetvédelmét. Így életművét talán a hasznosított tudás fogalommal jelölhetnénk leginkább. A kiállításrendezési koncepció alapja tehát Sterbetz István alapelve volt: tudományos megismerés, változatos tudásmegosztás és az ismeretek gyakorlati hasznosulása. Ezért lett a kiállítás címe: „Tudománnyal a természet védelméért”. Ez a rendezési elv a kiállítás szerkezetében és eszközeiben is tükröződik (2. ábra).

2. ábra. Tudománnyal a természet védelméért – Sterbetz István Emlékszoba enteriőrje
Fig. 2. Science for Nature conservation – The interior of the István Sterbetz Memorial Room

A kiállítás tárgyi anyaga Sterbetz István hagyatékából állt össze, melyet lánya, Sterbetz Katalin bocsátott rendelkezésünkre (3. ábra). Mégsem pusztán hagyományos tárgybemutató, mivel fontos szempont volt, hogy még ebben a kamara-kiállításban is saját élményt szerezzen a látogató, s ezen keresztül ismerje meg a kiállítás mondandóját.

A kiállításban a szövegek túlnyomó része Sterbetz István saját szövegei, hiszen mindent leírt magáról és kiírt magából élete során. Így a látogatók a szövegeken keresztül saját maguk fedezhetik fel az összetett személyiséget, könnyebben megfejtethik a tudós-író motivációit és sokkal inkább embernek, semmint távoli tudósnak érzékelhetik őt.

3. ábra. Sterbetz István és felesége, Telepy Katalin tárgyi hagyatéka (kivéve az írógépet) az életpályát bemutató részéből

Fig. 3. Material bequest of István Sterbetz and his wife, Katalin Telepy (part of the exhibition showing Sterbetz's path of life)

A Sterbetz István által készített képek közül kizárólag a fekete-fehér fotókat használtuk, melyek végigkísérik a kiállítást. Hasonlóan a szövegeihez, életpályájának és látásmódjának egy másik síkját jelentik a képek. Egyszerre reprezentálják a művészt, leképezik az életpályájának állomásait és egyben rendkívül értékes kordokumentumok is. A képek megkapóan érzékeny személyiségről tanúskodnak. Igazolják, hogy a megismerésnek hányféle egyenrangú formája létezik. Látható az a fényképezőgépe is, amellyel készítette képeit. Életének eseményei – fényképalbumai felhasználásával – interaktív érintőképernyőn láthatók (4. ábra).

Két film, a 2010-ben Sterbetz Istvánnal készült utolsó beszélgetés és tanítványainak visszaemlékezései hozza vissza a tudós-író-természetvédő személyt a jelenbe, a kiállításba.

4. ábra. Interaktív számítógépes fotóalbum és játék Sterbetz István életpályájáról

Fig. 4. Interactive computer games and photo-gallery on István Sterbetz's path of life

5. ábra. Részlet az emlékszoba „Tudós és író” c. részéből

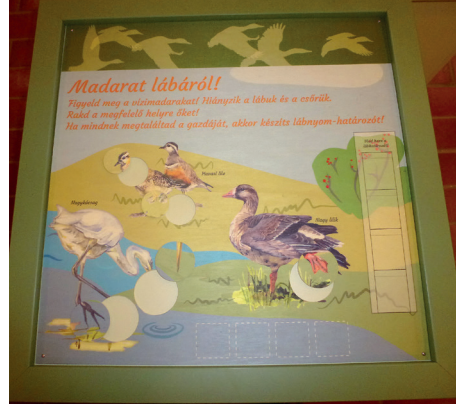
Fig. 5. A section of the ‘The scientist and writer’ part of the memorial room

Az emlékszobában felhasznált tárgyi anyag másik része könyvei, publikációi, ismeretterjesztő írásai. Könyvei egyszerre szépírói munkák és tudománykommunikációs eszközök. A kiállításban minden egyes munkája látható, az „Őszi vizeken” c. könyve fellapozható, olvasható. Láthatók tudományos publikációi is, melyek a tudományos életpálya eredményeit rögzítik, miközben alapot adnak a gyakorlati természetvédelemnek mind a mai napig. Mellettük helyeztük el a fontosabb díjait, melyekkel gyakorlati munkájának eredményeit ismerték el. A területről területre felépített nemzeti park megléte és működése pedig bizonyítja, hogy valódi, működő természetvédelmet csak tudományos megismerés révén lehet folytatni és fordítva, a tudományos kutatás nem önmagáért való, hasznos ismeretet kell belőle konstruálni. Az ornitológus énjét „kedvenc” kutatási témáinak tárgyaival, egy-egy madárpreparátummal illusztráltuk (5. ábra).

A diákok számára ezt a komoly mondanivalót játékok (és preparátumok mint a megfigyelés tárgyai) segítségével „fordítottuk le”. Ezek a megfogható tárgyak, társasjátékok, kirakók, interaktív számítógépes programok a „De mire jó a tudomány?”-kérdésre adnak válaszokat és az ismeretszerzés lépéseit mutatják be meg (6. ábra).

A kiállítás hat nagyobb részre osztható:

1. Hitvallása – „A természet szolgálatában”
2. A vadászat haszna – „Zöld kalapban”
3. Herman Ottó és Chernel István nyomdokain – Sterbetz István életpályája képekben
4. A tudós és író – „Énem a pusztával forrt össze”
5. A gyakorlati természetvédő – „Élő múzeumok”
6. Légy Te is kutató-természetvédő! Fedezd fel, figyeld meg, ismerd meg a természet sokféleségét!

6. ábra. Légy Te is kutató-természetvédő! Egy játék, mellyel a vízimadarak ismerhetők meg
Fig. 6. Be a conservation scientist! A game to learn about waterfowl

A KIÁLLÍTÁS LÉTREHOZÁSA

Az emlékszoba megépítése, bármilyen kicsi is, csapatmunka eredménye volt. A munkát a múzeum Kiállításrendezési Osztályának munkatársai végezték külsős szakmai munkatársak és kivitelezők közreműködésével.

A forgatókönyvet írta, az emlékszobát tervezte és kivitelezte: dr. Bajzáth Judit, Katus Magdolna, Turcsányi Eszter, Tösér Jánosné, Horváth Krisztina, Fűköh Dániel, Rácz Róbert, Bukva Miklós. Külső szakértők voltak: Prof. Dr. Faragó Sándor, Tirják László, Zuberecz Tibor, Lengyel Tibor, Lestyan-Goda Judit, Bánfi Péter, Széll Antal, Széllné Sándor Katalin, Ezer Ádám.

Az installációk kivitelezésben közreműködött a Tó-Art Medic Kft.

A fotók Sterbetz István és Telepy Katalin, valamint Kalotás Zsolt felvételei. A filmeket Széll Antal és a Filmdzsungel Kft. készítette.

Az emlékszoba létrehozásában nagy segítséget nyújtott Sterbetz Katalin, aki nagylelkűen felajánlotta édesapja, Sterbetz István személyes hagyatékát és személyesen is részt vett az emlékszoba összeállításában.

Science for nature conservation – The István Sterbetz Memorial Room

Judit BAJZÁTH¹, Magdolna KATUS & Eszter TURCSÁNYI

Hungarian Natural History Museum, Ludovika tér 2–6, H–1083 Budapest, Hungary.

¹E-mail: bajzath@nhmus.hu

Abstract – This chamber exhibition pays homage to dr. István Sterbetz, retired director of the Hungarian Ornithological Institute, an epoch-marking figure of ornithology and nature conservation in Hungary. The exhibition was commissioned by the Körös-Maros National Park Directorate and was realized in a close collaboration of Katalin Sterbetz, István's daughter. It is located within the Réhely Visitor Centre in Dévaványa. The exhibition follows through the work of István Sterbetz whose calling was to study, preserve, protect and nurture nature. He was a multifaceted personage with a complex vision: a scholar, a game manager, a photographer, an educator, a writer and above all, a nature conservationist and all at the same time. He had no capacity or intention to tease these professions apart. Furthermore, he avowed that natural values should be communicated by various means and be made a public domain. He earned the affection and the respect of both his contemporaries and the posterity by his diverse activities.

This exhibition reflects the versatility of his course of life by complementing traditional exhibition cases by a photo gallery shown on multimedia devices. István Sterbetz's colourful personality comes to life by means of an interview and a documentary, while simple games make the exhibition room memorable for the smallest of visitors, too.

Key words – exhibition, lifework, public dissemination of science, Hungarian Great Plain, great bustard conservation

INTRODUCTION

In 2014, the Körös-Maros National Park Directorate commissioned the HNHM to create the exhibition plan and the exhibition of the István Sterbetz Memorial Room for the Réhely Visitor Centre in Dévaványa. The most important organizing principle of the Directorate was to reflect the complexity of Sterbetz's personality. Apart from the professional society, it is intended to target school groups as well, as these make up the majority of visitors to the Centre.

Exhibition planning was preceded by research focused on the work and motivation of the great naturalist. This preparatory phase was essentially furthered by remembrances of his daughter, Katalin Sterbetz, his colleagues and apprentices besides the available written documentation and photographs. Above all, however, István Sterbetz is easiest to learn about from his own work: biographical recollections of his experiences, conclusions and black-and-white pictures. His route, although long and adventurous, always returned to the same land: the

Hungarian Great Plain. His passionate devotion to the Southern Great Plain is a landmark of his life-long journey (Fig. 1).

THE MESSAGE OF THE EXHIBITION

The name of István Sterbetz (1924–2012) has become one with Hungarian nature conservation, ornithology, the protection of the great bustard and his writings about the ‘puszta’. His calling was to study, preserve, protect and nurture nature. He was a multifaceted personage with a complex vision: a scholar, a game manager, a photographer, an educator, a writer and above all, a conservation practitioner all at the same time. He had no capacity or intention to tease these professions apart.

Those areas that still preserved their ‘natural values rescued from the foolish or inescapable environmental destruction of mankind’, Sterbetz called ‘living museums’. He believed that our natural environment in its anthropogenically altered form can only be sustained and preserved by studying it by applied ecological methods and by active maintenance. Furthermore, he avowed that natural values should be communicated by various means and made a public domain as we all wish for ‘a healthier, more honest and more humane lifestyle’ (STERBETZ: “Élő múzeumok – Living museums”). His foresight is perfectly justified by present processes.

Summing it up, the message of the exhibition is Sterbetz’s career that sets an example for present and future scientist and practitioners of nature conservation alike. The exhibition strives to grasp this essence and show this versatile course of life in such a way that allows visitors and insight into Sterbetz’s complex personality, his awareness and commitment to nature conservation.

It was a challenge to translate all this to the language of school-age children. The rich experience and professional background and methodology in exhibition organizing of the HNHM however made it possible. What is the message of the exhibition for students? Nature is diverse, diversity can be studied and acknowledged, and such awareness is useful as it helps us conserve diversity. This knowledge is available for everyone and acquiring it is not necessarily tedious learning process, but a playful experience with a lot of games.

TECHNICAL CONTENT AND EXHIBITION STRUCTURE

Memorial rooms present a challenge for organizing, as within this genre, it is easy to end up with a dull exhibition. In this case, István Sterbetz’s colourful personality provided us with an adequate basis for the concepts of technical content and exhibition structure.

The main characteristic of his life-work is that he never separated science, that is, theory from practice. For him, scientific conclusions drawn from field experience were in turn translated into practical knowledge and action. The knowledge he acquired, he also shared in various forms: he took photographs, wrote articles, published popular books, gave talks and built the foundations of the practice of nature conservation on the Southern Plains. His life-work might be summarized as ‘knowledge put to use’. The exhibition concept is thus based on Sterbetz’s principle: scientific learning, varied knowledge sharing methods and translating knowledge into action. The exhibition is entitled ‘Science for nature conservation’. This arrangement principle is reflected both by the structure and the tools of the exhibition (Fig. 2). The material of the exhibition came from the bequest of István Sterbetz made available for show purposes by his daughter, Katalin Sterbetz (Fig. 3). However, it is not simply an exhibition of objects, as we intended to convey knowledge to visitors by allowing them to live the experience.

Most texts found in the exhibition are from István Sterbetz himself as he had wrote down everything and basically recorded all his life. Thus, visitors can explore his complex personality, discover his motivation and can get to know him in a more personal way, not as a distant writer-scientist.

The black-and-white pictures of István Sterbetz can be seen throughout the exhibition. Just as his texts, his photographs also represent a plane of his career and aspect on life. These portray the artist himself, the landmarks of his life-path and are extremely valuable documents of the era. His pictures bear witness to a touchingly sensitive personality and prove that learning has many equally adequate forms. The camera he took his pictures with is also exhibited. The most significant events of his life – selected from his albums of photograpgs – can be viewed on a touchscreen (Fig. 4).

Two films bring the writer-scientist to the present – and to the exhibition. One is the last recorded talk with him from 2010 and the other is made up of remembrances of his apprentices.

The other part of the material exhibited in the memorial room consists of his books, educational articles and other publications. His books fulfil the purposes of literature and scientific communication at the same time. All his books are on show and ‘Autumn waters’ can even be leafed through and read in the exhibition. His scientific papers are also there, recording his scholarly results and providing foundations for practical nature conservation even today. His major awards honouring his activities can also be seen. The existence of the national park, created from one site to the next is also proof that true nature conservation can only be based on scientific knowledge and vice versa that academic research cannot be self-contained but must have useful purposes. The ornithological aspect is represented by his favourite ‘research subjects’ in the form of several bird preparations (Fig. 5).

For students, such a grave topic is lightened by games (and the mounted animals as the objects of observation). These tangible objects, board games, puzzles and interactive computer games demonstrate the steps of a learning process and all provide answers to the question ‘What is science for?’ (Fig. 6).

The exhibition can be divided into 6 major parts:

1. Profession – „The servant of nature”
2. The use of hunting – „The green hat”
3. Following the steps of Ottó Herman and István Chernel – István Sterbetz’s path of life in pictures
4. The scientist and writer – „I am one with the puszta”
5. The conservation practitioner – „Living museums”
6. Be a conservation scientist! Explore, observe and learn about the diversity of nature!

THE INSTALLATION OF THE EXHIBITION

Despite its small size, the memorial room was created by teamwork. The staff of the Department of Exhibitions at the HNHM was joined by external collaborators and contractors.

The exhibition plan was written by / the memorial room was designed and installed by: dr. Judit Bajzáth, Magdolna Katus, Eszter Turcsányi, Jánosné Tősér, Krisztina Horváth, Dániel Fűköh, Róbert Rácz, Miklós Bukva. External experts: Prof. Dr. Sándor Faragó, László Tirják, Tibor Zuberecz, Tibor Lengyel, Judit Lestyan-Goda, Péter Bánfi, Antal Széll, Katalin Széllné Sándor, Ádám Ezer.

The installations were contributed to by the Tó-Art Medic Ltd.

The pictures were taken by István Sterbetz, Katalin Telepy and Zsolt Kallós.

The films were made by Antal Széll and the Filmdzsungel Ltd.

Katalin Sterbetz generously contributed the personal bequest of his father, István Sterbetz for the purposes of the exhibition as well as personally participating in the realization of the memorial room.